

ՍՈՒՐԲ ՂԱԶԱՐԻ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԸ

Հայ տպագրութեան սկզբնաւորման 500ամեակին նուիրուած ներկայ Գիտաթողովին շրջանակներուն մէջ մասնակցութիւնս բերելու նպատակով, մտածեցի պրպտել, հաւաքել եւ պատկերացնել Ս. Ղազարի մէջ հաստատուած Մխիթարեան Տպարանի հիմնարկումը եւ զարգացումը:

Գիտակցելով հանդերձ, որ այս աշխատանքը պիտի պահանջէր ծաւալուն աշխատանք, սակայն ներկայ հրապարակումը կը նկատեմ առաջին հպանցիկ ակնարկ մը, ընդլայնելու, ճոխացնելու եւ ամբողջացնելու ենթակայ:

Մինչեւ օրս հիւսիսարեւմտեան նիւթ ըլլալով, բնականաբար պիտի կը հիմնուիմ բացառապէս դիւանային նիւթերու վրայ:

Այստեղ, իսկզբանէ կ'ուզեմ զանազանել տպագրատունը՝ հրատարակատունէն, նիւթական արտադրամասը՝ գաղափարախօսական եւ մտաւոր աշխատանքի դարփնոցէն, գրատպութիւնը՝ գլխաւորապէս հրատարակչութենէն:

Ակնյայտ է, որ երկուրդը կը կանխէ եւ կը յաջորդէ առաջինին: Գրահրատարակչական աշխատանքը կը ծրագրուուի, կը յանձնարարէ, շարադրանքը կ'ապահովէ, կը սրբագրէ եւ ատաղձը կը յանձնէ տպարան: Տպագրութենէն ետք ալ կը կազմակերպէ գովազդել, տարածել, հասանելի դարձնել եւ գրանցել դրական եւ բացասական գնահատանքները:

Պէտք է մոռնալ, որ տպագրութիւնը ենթակայ էր նաեւ պետական եւ եկեղեցական իշխանութիւններու վերահսկողութեան: Հետեւաբար հրատարակչական աշխատանքի մաս կը կազմէր նաեւ ապահովել հրամանագրեր եւ թոյլտուութիւններ:

Գրատպութիւնը նիւթեղէնացումն է գաղափարին, լաւագոյն որակով, բծախնդրի խնամքով, նրբաճաշակ վայելչութեամբ եւ գեղագիտական ներդաշնակութեամբ, շօշափելի հատորի պատրաստումն է: Այս աշխատանքի համար կը պահանջուին տարբեր

մասնագէտներ, նրբագոյն ձեռքեր, փորձառու աչքեր, վարժ ու արագաշարժ ձեռքեր, հուժկու եւ միեւնոյն ժամանակ զգայուն բազուկներ:

Բնականաբար այս բոլոր մասնագէտներն ալ անհրաժեշտօրէն կարիքն ունին աշխատանքային գործիքներու: Հետեւաբար հաստոցաշինական ամբողջ բանակ մը կանգնած է տպագրութեան աշխատանքի թիկունքին, նորարար մտքերով եւ գիտաբուհատի ընթացիկ թարմութեան հետ քայլ պահելով:

Նիւթական ապահովումն ալ իր մասնակցութիւնը կը բերէ այս գլուխ գործոցներու արտադրութեան աշխատանքին: Թուղթի տարբեր տեսականի, տարբեր որակի թանաք՝ տարբեր գոյներով, թել ու ասեղ, սոսիւնձ եւ այլ պարագաներ:

Ահաւասիկ մոտաւորապէս նկարագրուած գրատպութեան հետ կապուած աշխարհի ծաւալները:

Արդ, առաւել եւս կը գիտակցինք որ մեր ներկայ հետազոտութիւնը միայն նախաբան մըն է, ծաւալուն աշխատանքի մը հեռանկարով:

ՏՊԱՐԱՆԻ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒՄԸ

Մխիթարեան տպարանի հիմնարկման սկզբնական շրջանի պատմութիւնը վերակառուցելու աշխատանքին լծուելու ընթացքին անդրադարձայ, որ այն բաւականին բարդ էր:

Ի հեճուկա առաջին ակնկալիքին, թէ այդ ցնծալից եւ գատագրող եղելութեան մասին աւետող նամակներ եւ գրութիւններ կամ օրագրութիւններ գեղեցիկ էջեր պիտի չուայլին, իսկ վարդապետներն ու Աբբահայրը գլխաւորապէս, պաշտօնական տօնակատարութեան նկարագրութիւններէն մինչեւ ամենաջնջին մանրամասնութիւնները հետամուտ պիտի ըլլային պատմելու հեռաւոր երկիրներ գտնուող իրենց եղբայրակիցներուն, մեկու հեռաւոր երկիրներ գտնուող իրենց եղբայրակիցներուն, շատ քիչ տուեալ կամ փաստաթուղթ գտնուեցաւ: Ակնկալիքս մեծ էր, կը մտածէի որ տպարանի հաստատումը որպէս մեծ ձեռքբերում՝ նշուած ըլլար մեծ խնճոյքով ծափող ջոյներով, կենացներով ու կեցցէներով:

Զարմանքս մեծ եղաւ, երբ պրպտումներս՝ չեմ ըսեր անպըտուղ եւ ապարդիւն մնացին, սակայն դիւանը շատ ժլատ գըտնուեցաւ: Ո՛չ խուսիկ ու աղօթք, ո՛չ խնճոյք, ո՛չ երգ ու խնդրութիւն, այլ կարծես հարեւանցի, հետեւեալ հակիրճ նախադասու-

թիւնը միայն գտայ Մեծ ժամանակագրութեան մէջ, 1789 տարւոյն գլխաւոր իրադարձութիւնները պատմելու ընթացքին. «Ի մարտի 2, սկսաւ տպագրութիւն լինել ի վաճառի կղզւոյ աստ Ս. Ղազարու, որով գերծափ ի բիւրապիսի վնասուց եւ յաշխատութեանց արտաքին տպարանաց...»¹:

Այս տողերը կ'արտայայտեն այն երկարատեւ վիշտը, քաշքշուքներն ու անհամութիւնները, որոնց ենթակայ էր առաջին իսկ օրերէն Մխիթար եւ ապա իր միաբանութեան անդամները, երբ վենետիկ հասնելով ինքզինքը գտաւ պետական հրամանադրով առանձնաշնորհութիւն ստացած տպարանատէր մը, որ միշտ պիտի թելադրէր զինները, գործընթացի ժամանակը, եւ այլ մանրամասներ, որ շատ անգամ կը կաշկանդէին պատուիրատուի ակնկալիքները: Այս տհաճութիւններն են, որ միշտ ալ հեռահար նպատակ դարձուցած են սեփական տպարան մը ունենալը, համապատասխան բոլոր արտօնութիւններով:

Հպանցիկ ակնարկ մը եւս ունինք նախապատրաստական աշխատանքներուն մասին: Մէկ տարի առաջ, 1788ին, այսպէս կ'արձանագրէ Հ. Մկրտիչ Աւգերեան, իր գրած ժամանակագրութեան մէջ. «Ի 28 ապրիլի սկսաւ զշինուած տպարանի ի վաճառ առերի փռանն: ...Ի յունիսի 8 կատարեցաւ շինուած տպարանի»²:

Այսքանէն կրնանք հետեւցնել, թէ տպարանի շինարարութեան սկիզբ տրուած է 1788ի Ապրիլ 28ին, եւ ամիս մը ամբողջ աշխատելէ ետք, շինութիւնը կ'աւարտի Յունիսի 8ին, նոր փռան կողքին: Պէտք է այստեղ նշել, որ առանձին չէնք չէ որ կը կառուցուի, այլ ծածկի տակ գտնուող, հիմնական պատերը բարձրացուած, յատակը շտկուած տարածքի մը նպատակային օգտագործման մասին է խօսքը: Այս ձեւով միայն կը բացատրուի նաեւ ստորեւ մէջբերուած տեղեկութիւնը՝ շինարարութեան ընդհանուր ծախսի նկատմամբ:

Այս տողերուն որպէս լուսաբանութիւն կրնանք մէջբերել այդ շրջանի Աբբասօր՝ Հ. Ստեփանոս Վրդ. Մեղքոնեանի խօսքերը՝ ուղղուած Հ. Յարութիւն Վրդ. Աւգերեանի, որ այդ ժամանակահատուածին առաքելութեան զրկուած էր Արեւելք, եւ Պոնիս կը գտնուէր:

- 1 ԴԻԻԱՆ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ, ԱԻԳԵՐԵԱՆ, Հ. Մ., Մեծ ժամանակագրութիւն, Բ., 1755, 758բ:
- 2 Նոյն, 751ա:

Նամակին մէջ Աբբահայրը կը գրէ. «Վասն շինութեան տպարանի, որ է երկու սենեակ փառաւոր, եւ խոհանոց մի, գնաց ծախօք իբր 500 տուգաք. այլ յուսամք թէ ոչ լինի ընդունայն»:

Տպարանի շինարարութիւնը նկարագրող տողերուն ընդմէջէն կրնանք պատկերացում կազմել նաեւ կատարուած աշխատանքի իսկութեան, այսինքն, թէ շինարարութեան խօսքը կը վերաբերի երկու սենեակի եւ մէկ խոհանոցի մասին: Շատ հաւանաբար, մէկ սենեակը տրամադրուած էր գրաշարութեան եւ ամլիչին, իսկ միւս սենեակը կազմարարութեան: Բնականաբար, աշխատաւորները կէսօրուան ճաշի համար պէտք ունէին նաեւ սնունդի կէտի մը, որ խոհանոց կը կոչէ, անկախ վանական համալիրի խոհանոցէն եւ սեղանատունէն³:

Յիշեցեմ, որ տպարանը եւ հրատարակչատունը սկիզբէն եւեթ իրարմէ անկախ մարմիններ եղած են: Այս իսկ պատճառով, տպարանի շինարարութեան մասին խօսելու ընթացքին, երբեք չի խօսուիր գրապահեստներու, գիրքերու պահարաններու եւ կամ առհասարակ պահեստներու մասին: Արդարեւ, տպարանէն առաջ, «Հրատարակչատուն»ը գործած է, յանձին Մխիթար Աբբահօր, միաբանութեան հիմնադրման իսկ օրէն, Կ. Պոլսի, ապա Մեթոնի եւ հոսակ վենետիկի մէջ: Մխիթար անձամբ կը հետեւէր գրահրատարակչական աշխատանքին, գրակազմութեան եւ նաեւ գիրքերու առաքման եւ վերջապէս վաճառման հետ կապուած բոլոր գործերուն: Իր օրինակով, Ս. Ղազարի մէջ կը հաստատուի «Գլբ-ֆապետ»ի⁴ պաշտօնը. վենետիկի տարբեր տպարաններու մէջ տըպագրուած գիրքերը կամ մամուլները կը ժամանէին Ս. Ղազար, եւ այդ ամէնը կը պահեստաւորուէր Վարժարանի չէնքի ներքնայարկը⁵: Հարկ եղած պարագային, երբ գիրքերու կարիք ըլլար

3 Վանական հասարակութեան անկախ աշխատաւորներու սնունդ տալու այս սովորութիւնը մինչեւ օրս կը պահպանուի:

4 «Յառաջին աուրս Մայիսի եհաս ի Պաշլալովէ Հ. Թադէոս Վրդ.ն մեր, եւ լեալ անտի ի 23 Ապրիլի ըստ կոչման Աբրահօրն, գորմէ եւ գկնիլիցի բան, եւ կացուցաւ գրքապետ, այսինքն ի վերայ գրոց կազմելեաց եւ յղելեաց արտաք» (Դիմիւս Միտիմարեան Միտիմարեան Միտիմարեան Միտիմարեան, Բ., 1755, 141ա):

5 «Յայս ամի [1755 Օգոստոսի մէջ] բոքատունն էր յարտաքին կողմն վարժարանի. վասն որոյ բացաւ միջնադուռն ի բոքատան, եւ յանձնեցաւ ի ձեռս վարժարանցոց, որ եւ նորոգեցին զայն յետ աւուրց, եւ եղին ի նմա պահարան, այսինքն տօլապ մեծ, բաժանեալ ի խորշս խորշս ի պահեստ կապարեայ գրոց. իսկ ի հին տօլապից գմին եղին ի մեծ դասատան նոր-

կամ ապսպրանք, հատորները կը կազմուէին եւ սնտուկներու մէջ դասաւորուած՝ կ'ուղարկուէին համապատասխան վայր: Այս բոլոր աշխատանքը կը համադրէր Գրքապետը:

Երկու փառաւոր սենեակ եւ մէկ խոհանոց կը կառուցուի, տպարանի նախնական աշխատավայրի կարիքներուն համար, ծախսելով 500 տուգաթ:

Նոյն տարւոյն, 1788ի Օգոստոս 5ին գրուած նամակին մէջ կը շարունակէ. «Զիեւ եմ կատարում տալ տպարանին ըստ ամենայն պիտանաւորութեանցն՝ որ ի վանս, եւ ապա Տերամբ սկսցի տրպագրութիւնն:... Ոյր վասն եղեւ բագում աշխատութիւն, մանաւանդ վասն հրամանաւորութեան առ ունել առանձին տպարան, նախ ընդ անուամբ Անտոնի Պոռոպիին՝ իբր մասն գործատան նորա, տալով եւ նմա տուրս ինչ, եւ ապա ընդ անուամբ մերով»⁶:

Մեքոնեան Աբբասօր խօսքերէն կը զգացուի այն ժրաջան, անդուլ ու անդադար երթեւեկը, համապատասխան գերատեսչութիւններ ուղարկուած դիմումները եւ վարչարարական աշխատանքը, որ անհրաժեշտ եղած է սեփական տպարան ունենալու համար: Անհրաժեշտութիւնը զգալի էր, իսկ օգտակարութիւնը պատմութիւնը ցոյց պիտի տայ, երբ միաբաններու ուսումնասիրութիւնները չքեղ ու փառաւոր տպագրութեան պիտի արժանանան, իսկ բարձրաստիճան հիւրերուն հնարաւոր պիտի ըլլայ անհատականացուած օրինակներ նուիրաբերել, սեփական անունով եւ զինանշանով: Զմուռնանք նշելու նաեւ տպագրական արժէքի սահմանափակումը եւ աշխատանքի բժախնդիր իրականացումը՝ անմիջական վերահսկողութեան շնորհիւ:

Այս հպանցիկ ակնարկներու վրայ հիմնուած եւ զինուած ծով համբերութեամբ, փորձենք միասին վերակերտել Ս. Ղազարի խճանկարը, հատիկ հատիկ հաւաքելով ցիրուցան տեղեկութիւններ եւ շղթայելով իրար, գտնելու համար նաեւ տպարանի սկզբնական վայրը:

ՏՊԱՐԱՆԻՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԴԻՐՔԸ

Մխիթար Սեբաստացիի Սեւանատիպ կղզեակին ո'ր անկիւնը կառուցուեցաւ եւ սկսաւ գործել «Մխիթարեան տպարան»ը՝ մե-

ընծայարանի, եւ գմիւսն տարան յետոյ ի Ֆիէսսոյ գեղջ սեղանատունն» (Նոյն, 141բ):

6 Նոյն, 753ա:

ըօրեայ աւանդութիւնը անյիշատակ ժամանակներու եւ տեղափոխութիւններու շղարշով պատած է:

Միակ աշխարհագրական տուեալը, որ Դիւանի տեղեկութիւններով, ժամանակագրութեան հաղորդածով՝ արձանագրուած է եւ թոյլ պիտի տայ մեզի կողմնորոշուիլ եւ տեղակայացնել տըպարանը՝ առ այժմ հետեւեալ երեք բառերն են՝ «առ երի փռանն» - փռուի կողքին: Ի՞նչ փուռի մասին է խօսքը, ո՞ր կը գտնուէր այն. ահա մեր աշխատանքի եւ հետազոտութեան առարկան:

Արդարեւ, եթէ կարենանք ճշտել թէ 1778 թուականի 28 Ապրիլին, երբ կը սկսին տպարանի շինարարական աշխատանքները, ուր կը գտնուէր վանքի փուռը՝ ամփջապէս կը յաջողինք տեղակայել նաեւ առաջին տպարանի տեղը:

Այս մառախլապատ քողը փառատելու համար, անգամ մը եւս Հ. Մկրտիչ Վրդ. Աւգերեանը կը հասնի օգնութեան: Իր շաբաղրած ժամանակագրութեան մէջ, Ստեփանոս Ա. Մելգոնեան Եբբահօր Դ. տարին, 1753ին հետեւեալ տողերը կ'արձանագրէ. «Ի 17 օգոստոսի... սկիզբն եղեւ շինութեան փռան, մինչեւ ի հոկտեմբեր 1, առ սեմեկին հիւրանոցի, ուր յառաջ հաւնոց էր. եւ բարտեմբեր 1, առ սեմեկին հիւրանոցի, որ էր ընդ սեմեկաւ Աքրայիօրն, ճաւ առաջին փուռն հացագործի, որ էր ընդ սեմեկաւ Աքրայիօրն, եւ շինեցաւ անդ սեմեկի ի ձմեռանոց պատուելեաց (որ կոչի տափտուն)»⁷. Իսկ սեմեկն մշակաց՝ որ էր առ արտաքին դրան վանից, կարգեցաւ ի հիւրանոց ընդ բազում ժամանակս»⁸:

Այս տեղեկութեամբ Հ. Մկրտիչ Աւգերեան մեզի ծանօթացնէ վանքի մէջ բաւական նշանակալից փոփոխութեան մասին: Նախկին փուռը կը վերածուի տաքտան, նախկին հիւրանոցը՝ տպարանի, իսկ մշակներու համար նախատեսուած նախկին սենեակը՝ հիւրանոցի:

7 «Տաքտուն»ը, հայ իրականութեան մէջ իւրայատուկ է Սուրբ Ղազար կղզիին: Նկարագրուած է որպէս «սենեակ ի ձմեռանոց պատուելեաց», այսինքն՝ վարդապետներու հասարակութեան հաւաքավայր: Միջիւրբար Աքրայիօրն վարդապետներու հաւաքավայրի տակ գտնուող փռան կողքի սեմեկը եղած էր ժամանակ, իր սեմեկի տակ գտնուող փռան կողքի սեմեկը եղած էր փուռը: Եւ ըստ, ձմեռ ժամանակ փուռի տաքութենէն օգտուելով: Երբ փուռը կը տեղափոխուի, տաքտունը մէկ սեմեկաշափ կը յառաջանայ եւ կը գրաւէ նախկին փուռի դիրքը, եւ կ'ենթադրեմ, բանի որ ծիսելոյց կար, որ մինչ օրս տեսանելի է, հաւանաբար կրակարանով փոխարինած ըլլան փուռը, եւ այսպէս սեմեկը շարունակած է տաք մնալ: Այսօր եւս կ'օգտագործուի որպէս հաւաքավայր եւ հիւրասենեակ:

8 Նոյն, 95բ:

Ա.- Նոր փուլ կը կառուցուի նախկին հիւրանոցի տեղը.

«շինութեան փուլն ... առ սեմեկին հիւրանոցի, ուր յառաջ հաւնոց էր»

Դժբախտաբար, առ այսօր, չկրցանք փաստացի կերպով յստակել նախկին հաւնոցի տեղը՝ ուր կառուցուած եղած է հիւրանոցը, որու տեղ նոր փուլը կառուցեր են: Սակայն, քանի մը կողմնակի պատճառաբանութիւններու վրայ ալ կողմը դէպի հաւալ, ուր այսօր գրախանութն է:

Պատճառաբանութիւններէն մէկը ծխնելոյզի առկայութիւնն է: Յիրաւի, Ս. Ղազարի բոլոր նկարներուն մէջ, ուր տանիքները կ'երեւին, միշտ պահպանուած է գլխաւոր մուտքի աջ կողմը ծխնելոյզ մը, որ ներքին ոչ մէկ նշանակութիւն ունի այսօր, եւ շատ հաւանաբար փուռի ծխնելոյզն ըլլայ: Այլէս պահպանուած է նաեւ հին փուռի ծխնելոյզը Տաքտունի արեւմտեան արտաքին պատին վրայէն բարձրանալով մինչեւ տանիք:

Բ.- Նոր տաքտուն կը կառուցուի նախկին փուռին տեղը.

- «Բարձաւ առաջին փուլն հացագործի, որ էր ընդ սեմեկաւ Արքայիօրն, եւ շինեցաւ անդ սեմեակ ի ձմերանոց պատուելեաց (որ կոչի տափտուն)»

Ոչ մէկ դժուարութիւն չունինք կողմնորոշուելու եւ նշելու թէ այսօր ո՛ւր կը գտնուի այս «Տափտուն»ը եւ հետեւաբար առաջին փուլը, քանի որ յստակ գիտենք թէ երբ Մխիթար կը կառուցէ հարաւային թեւը, այնտեղ, երկրորդ յարկի վերջին երկու սենեակները, որ քիչ մը աւելի մեծ էին սովորականներէն, իրեն կը վերապահէ, եւ բժիշկին խորհուրդով հոն կը տեղափոխուի, որպէս արեւկող սենեակ:

Գ.- Նոր հիւրսենեակ կը կառուցուի նախկին մշակներու սենեակին տեղ.

«Իսկ սեմեակն մշակաց՝ որ էր առ արտաքին դրան վանից, կարգեցաւ ի հիւրանոց ընդ քաղում ժամանակս»

Հ. Մկրտիչ իր ժամանակի համար քաջ ծանօթ «հիւրանոց»ի մասին կը խօսի, այսինքն հիւրասենեակի մասին, ուր կը հիւրընկալուէին այն անձերը, որ վանքը կը գիշերէին, առանց վանական բնակարաններու բաժինը մուտք գործելու: Այն կը գտնուէր արտաքին դուռին եւ միջին դրան միջեւ: Այսինքն, այն

տարածքը, ուր հիւրանոց էր մինչեւ 2000 թուական, երբ այն վերածուեցաւ դռնապանութեան⁹:

Եզրափակելով, կրնանք հաստատել, որ վանքի գլխաւոր դըրան աջակողմը եղած է նոր փուլը, (այժմեան գրախանութի առաջին սենեակը), որու կողքին 1788ին կը կառուցուի տպարանը իր երեք սենեակներով, զուգահեռ հին նաւարանին, որ կը գըտնուէր այսօրուան Սրապեան սրահին տեղ:

Մէկ խօսքով, այսօրուան գրախանութի պահեստէն մինչեւ սրահի վերջը, դէպի Տաքտուն եղած պէտք է ըլլան երկու սենեակները՝ տպագրութեան եւ կազմարարութեան համար նախատեսուած, ինչպէս նաեւ մէկ սենեակ մըն ալ որպէս խոհանոց:

Այս էր, շատ հաւանաբար, Ս. Ղազարի Տպարանի առաջին կայքը¹⁰:

Շուրջ 1815ին, երբ կ'աւարտի վանքի մուտքէն դէպի հիւսիս երկարող նոր թեւը, տպարանն ալ տեղափոխուած պէտք է ըլլայ այդ թեւի գետնայարկը, ուր շարունակեց մնալ մինչեւ 1991, երբ տեղափոխուեցաւ ցամաք, Թրէփորթի, մինչեւ վերջնական փակումը 1996ին:

Սխիթարեան գաղափարախօսութեան եւ գիտակցութեան համար, տպարանը՝ որպէս արդիւնաբերական գործատուն, երբեք ինքնանպատակ չէ եղած, այլ միջոց՝ ի սպաս հրատարակչական առաքելութեան, կրթութիւն եւ գիտութիւն սփռելու հայ հասարակութեան, մէկ խօսքով՝ «ի հոգեւոր օգուտ եւ ի լուսաւորութիւն ազգին մերոյ հայկազնոյ»:

Հ. ՍԵՐՈՒՄ ՎՐԴ. ԶԱՄՈՒՐԼԵԱՆ

9 Երբ Ժամանցի Ս. Ղազար, 1980ի Սեպտեմբեր 19ին, ուշ գիշերով, յաջորդ օրուան շրջապոյտի ընթացքին մեզի՝ նորեկներու ցոյց տուին նաեւ դռնապանութեան դիմաց գտնուող սենեակը՝ որ կը կոչուէր Խօսարան, ուր միաբաններու տեսութեան եկած աշխարհիկ մարդիկ կը խօսակցէին իրենց հարազատներու կամ ծանօթներու հետ: Մէկ խօսով փոքրիկ հիւրասենեակ մըն էր, ճաշակով նորոգուած, որտեղ ցուցադրուած էր նաեւ նորոգութիւններու ընթացքին արեւելեան պատին մէջ յայտնաբերուած սիւն մը, որու վրայ 1498 թուականն էր փորագրուած, եւ փաստացի շինարարական ամենահին վկայութիւնն է Ս. Ղազար կողմի վրայ:

10 Դիւանային աղբիւրներու բացայայտմամբ կը յուսանք յաջորդիւ կամ հաստատել այս վարկածը եւ կամ նշել եւ այլուր գտնուող առաջին Տպարանը:

ՎԿԱՅԱԿԱՆՆԵՐ

1867Ի ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ՅՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍ - ՓԱՐԻԶ

Միջազգային Դատակազմը Արծաթէ շքանշան կը տրամադրէ Սուրբ Ղազարի Մխիթարեան Հայրերուն (Վենետիկ – Իտալիա) «Հողագործութիւն եւ Ճարտարարուեստ»ի Բ. խմբի, 2. դասի – «Արեւելեան լեզուներ եւ գրքեր» անուանացանկէն: Փարիզ, 1 Յուլիս 1867: Պետական Խորհրդական, Ընդհանուր Գործակալի եւ Նախարար, Կայսերական Յանձնախումբի փոխնախագահի ստորագրութեամբ:

1869 - ԻՏԱԼԻԱՅԻ ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ - ՊՈԼՈՆԻԱ

Իտալիայի երկրորդ Տպագրական Համագումար, որ ի Պոլոնիա, Սեպտեմբեր 1869ին, Տպագրական մասնաճիւղ: Վենետիկի Հայերու Տպարանին կը շնորհուի Պրոնգէ չքանչան, այս Համագումարին եւ Տպագրական Յուցահանդէսին ներկայացուցած բազմաթիւ հրատարակութիւններուն վճիտութեան համար: Դատակազմի եւ քաղաքապետի ստորագրութեամբ:

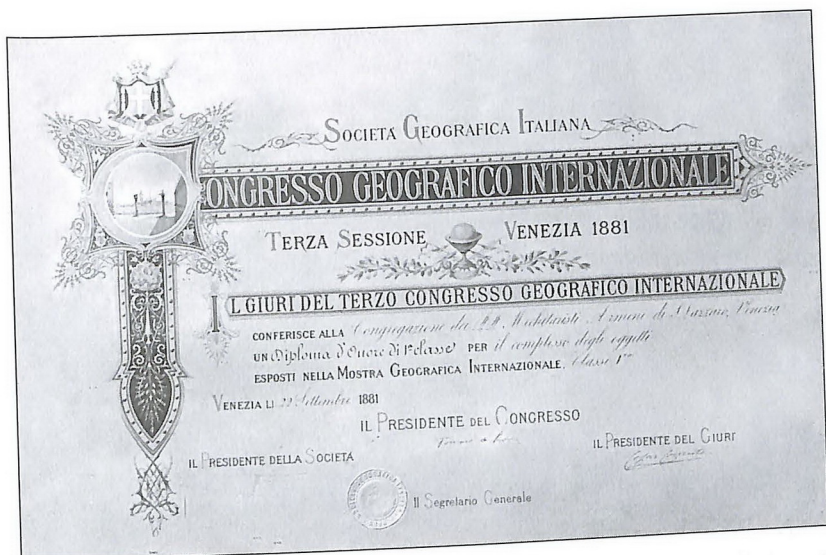
1878 - ՏԻԵԶԵՐԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍ - ՓԱՐԻԶ

Միջազգային Պարգեւաչնորհ Դատակազմը կը շնորհէ Արծաթէ չքանչանի յուշագիր մը «Մխիթարեան Հայերուն» (Իտալիա), Բ. Խուլմբ, Զրդ դաս: Փարիզ, 21 Հոկտեմբեր 1878: Ընդհանուր Գործակալ Մերակուտական եւ Հողագործութեան ու Վաճառականութեան Նախարարի ստորագրութեամբ:

1878 - ԱՊԱԿԵԱՅ ՓՈՇԻՈՎ ՎԿԱՅԱԿԱՆ – ՎԵՆԵՏԻԿ

Վենետիկի, Ս. Ղազարի Մխիթարեան Հայ Հայրերուն, որոնց գիտական, գրական եւ տպագրական աշխատութիւններու յարգի մատեանները՝ պատուելով Հայրենի արուեստը Արծաթէ շքանշանով պարգեւատրուեցան Փարիզի 1878ի Տիեզերական մըրցոյթին: Յարգալից յիշատակին՝ Վենետիկի ապակեգործ արուեստագէտները կը ձօնեն:

1881 – ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ - ՎԵՆԵՏԻԿ

Միջազգային Աշխարհագրական Երրորդ Համագումարի Դատակազմը Առաջին կարգի Պատուոյ Վկայական կը յանձնէ Վենետիկի Ս. Ղազարի Մխիթարեան Հայ Հայրերու Միաբանութեան, Միջազգային Աշխարհագրական Ցուցահանդէսի Ե. դասին թեան, Միջազգային Աշխարհագրական Ցուցահանդէսի Ե. դասին ներկայացուցած ցուցանմոյշներուն համար։ Վենետիկ, 22 Սեպտեմբեր 1881։ Համագումարի Նախագահի, Ընկերակցութեան Նախագահի, Դատակազմի Նախագահի եւ Ընդհանուր Քարտուղարի ստորագրութեամբ։

1884 - ԻՏԱԼԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՑՈՒՑԱՀԱՆՈՒՄ – ԹՈՐԻՆՈՑ

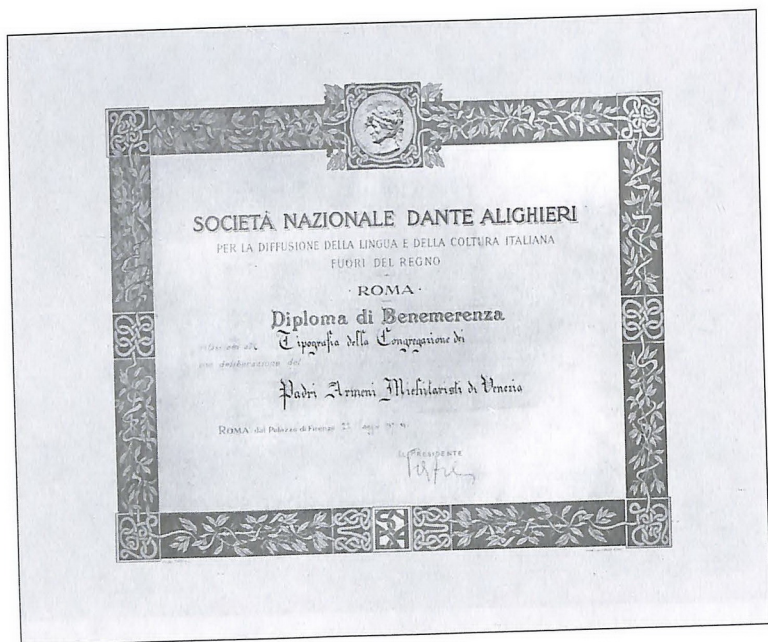
Դատակազմի առաջարկով Արծաթէ չքանչանը կը յանձնուի վէնետիկի Հայ Միաբանութեան, Ը. բաժին, ԻԳ. խումբ, Բ. դաս:

Ընդհանուր Յանձնախումբի Նախագահ Իշխանի, Երդուեալներու Նախագահի, Գործադիր Յանձնախումբի Նախագահի եւ Ընդհանուր Քարտուղարի ստորագրութեամբ:

1911 – ՀԱՐՏԱՐԱՐՈՒՆՍՏԻ ԵՒ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ – ԹՈՐԻՆՈՅ

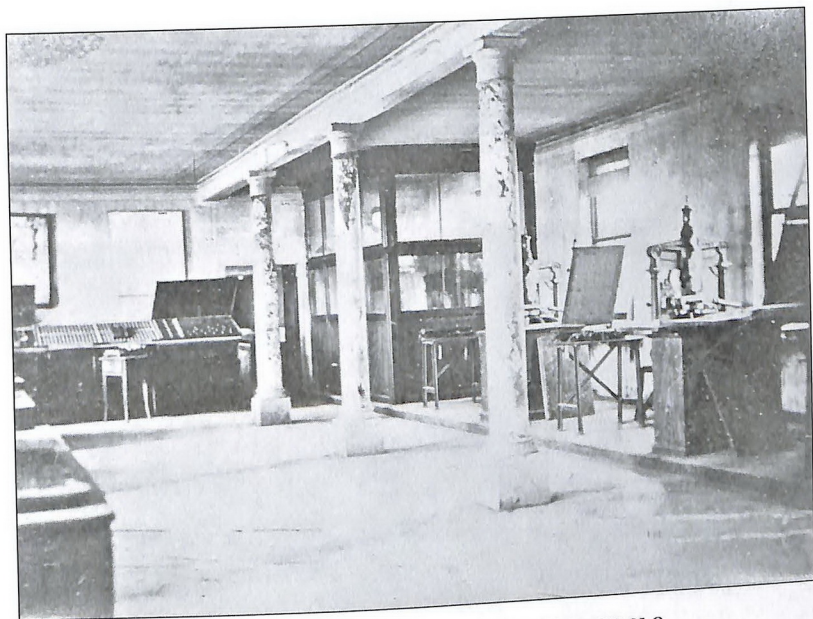
ԻԳ. ԽՈՒՄԸ – Ոսկեայ շքանշանի վկայական, վենետիկի
Հայկական Տպարանին: Հողագործութեան, Ճարտարարուեստի եւ
Վաճառականութեան Նախարարի, Գործադիր Յանձնախումբի
Նախագահի, Ընդհանուր Յանձնախումբի եւ Միջազգային Դա-
տակագմի Նախագահի եւ Միջազգային Դատակագմի Ընդհանուր
Քարտուղարի ստորագրութեամբ:

1937 – ՏԱՆԹԷ ԱԼԻԿԻԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐԱԿՑՈՒԹԻՒՆ - ՀՈՈՄ

Թագաւորութեան սահմաններէն դուրս իտալական լեզուի եւ մշակոյթի ծաւալման համար՝ Երախտիքի վկայական վենետիկի Մխիթարեան Հայ Հայրերու Միաբանութեան Տպարանին: Հռոմ, Ֆլորենցիա պալատէն, 22 Մայիս 1937: Նախագահի ստորագրութեամբ:

ՏՊԱՐԱՆԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ 1815-1995
ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐՈՒ ՎԿԱՑՈՒԹԵԱՄԲ

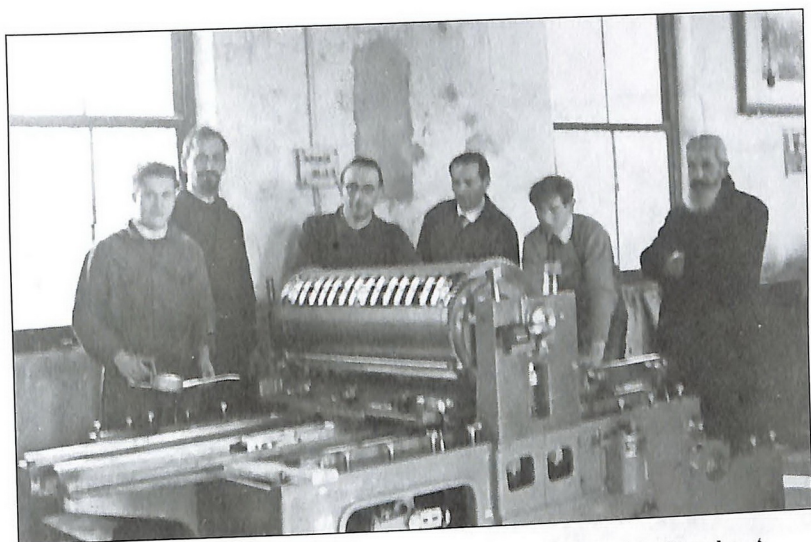
1815 ՏՊԱՐԱՆԸ ՆՈՐ ՇԷՆՔԻ ԱՌԱՋԻՆ ՅԱՐԿԸ

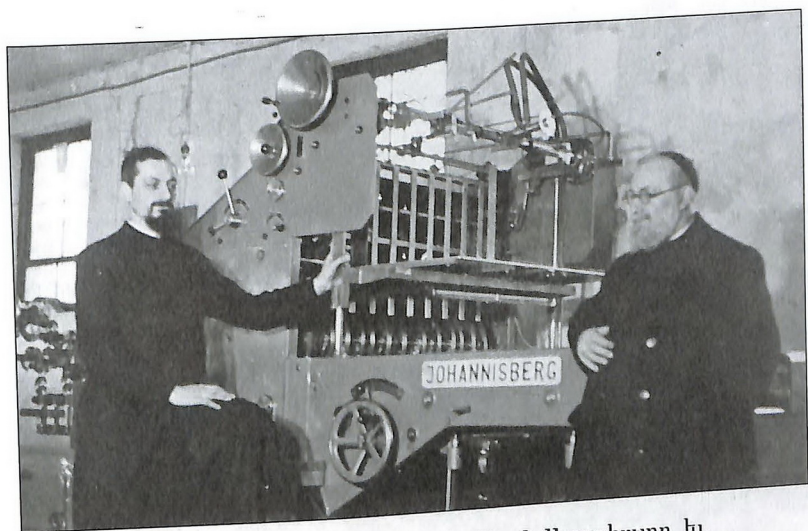
1860

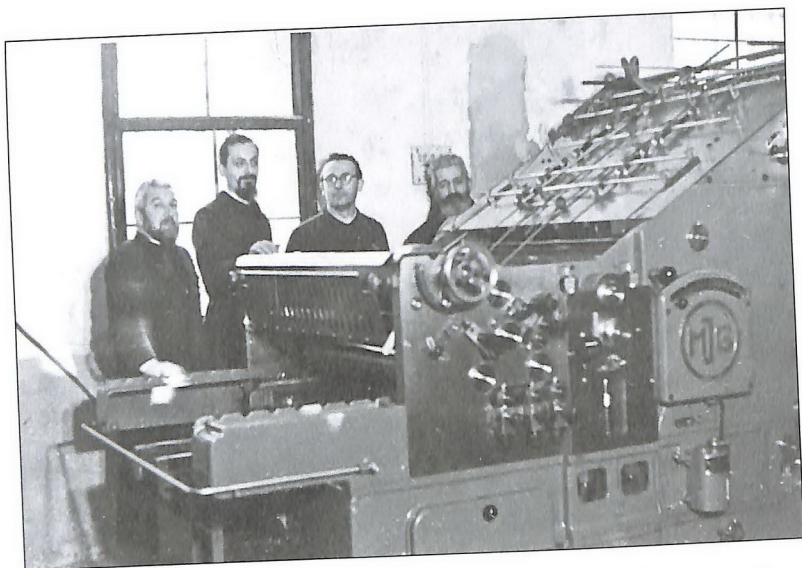
1875

1925 չ. Անդրեաս Ֆոկոլեան, իտալացի աշխատակիցներ եւ չ. Արսէն Ղազիկեան

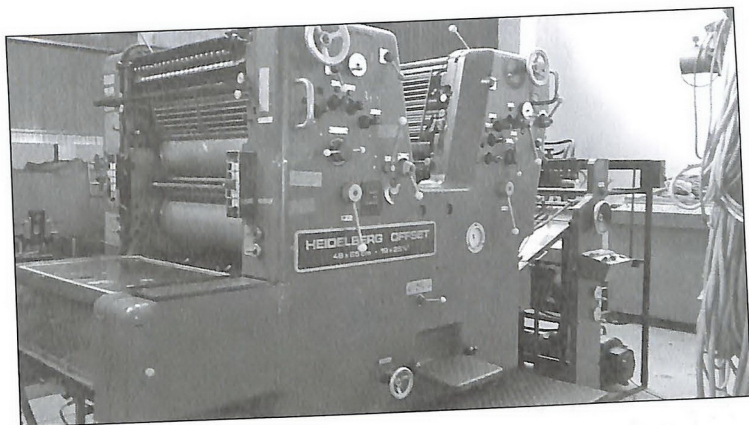
Գերպ. Սրապիոն արք. Ուլուհոնեան Արքահայրը եւ չ. Անդրեաս Ֆոկոլեան:

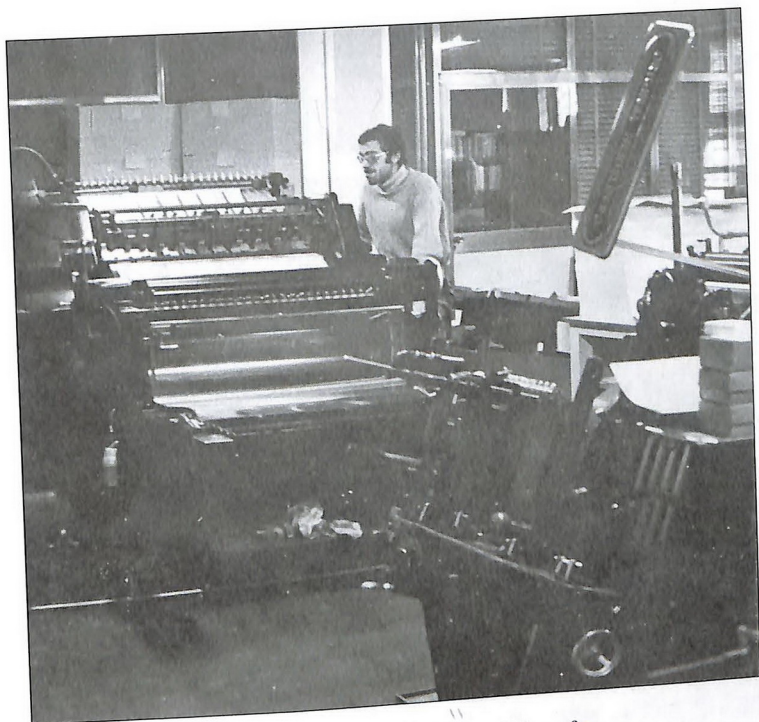
Եղբ. Օգոստինոս Թորոսեան, Հ. Անդրեաս Ֆոկոլեան, իտալացի
աշխատակից մը եւ Հ. Արսէն Ղազիկեան:

Հ. Կիւրեղ Վրդ. Քիպարեան, Հ. Անդրեաս Ֆոկոլեան իտալացի
աշխատակիցներու հետ:

1962 Գերմանական Հայտելայերկ օֆսեթ տպագրիչը

1975 Խոտակցի աշխատակից մը

ՄԻԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆ - 2012

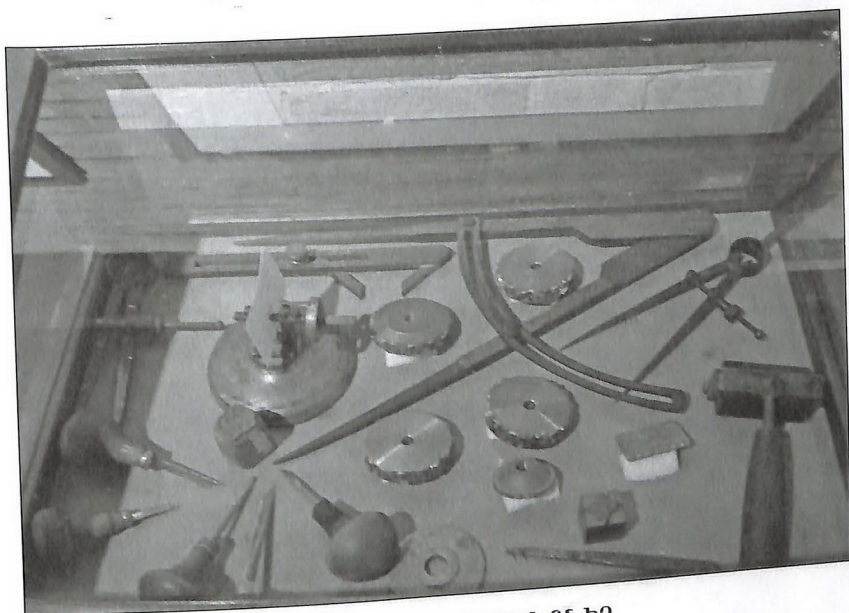
ԳՐԱՇԱՐՆԵՐՈՒ ՊԱՀԱՐԱՆ

ՏԱՌԱՏԵՍԱԿՆԵՐՈՒ ԴԱՐԱԿՆԵՐ

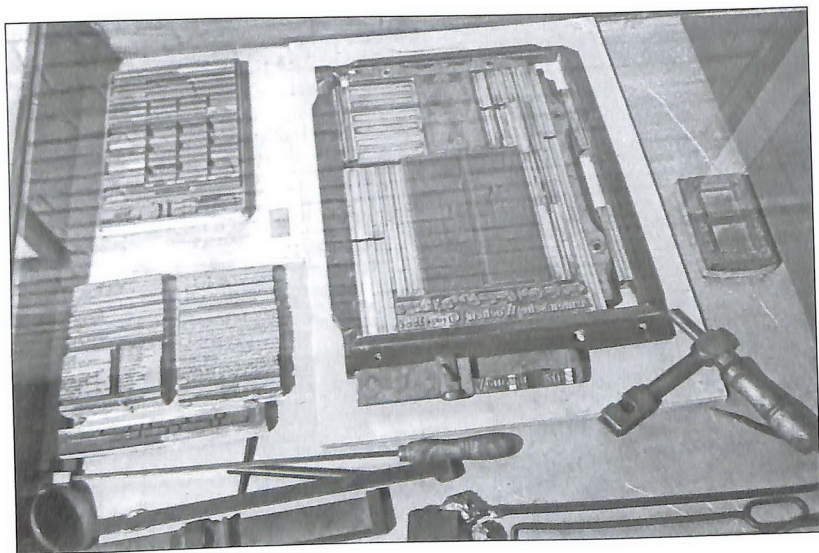
ՏԱՌԱՏԵՍԱԿՆԵՐՈՒ ՊՂՆԶԵԱՅ ՄԱՅՐԵՐ

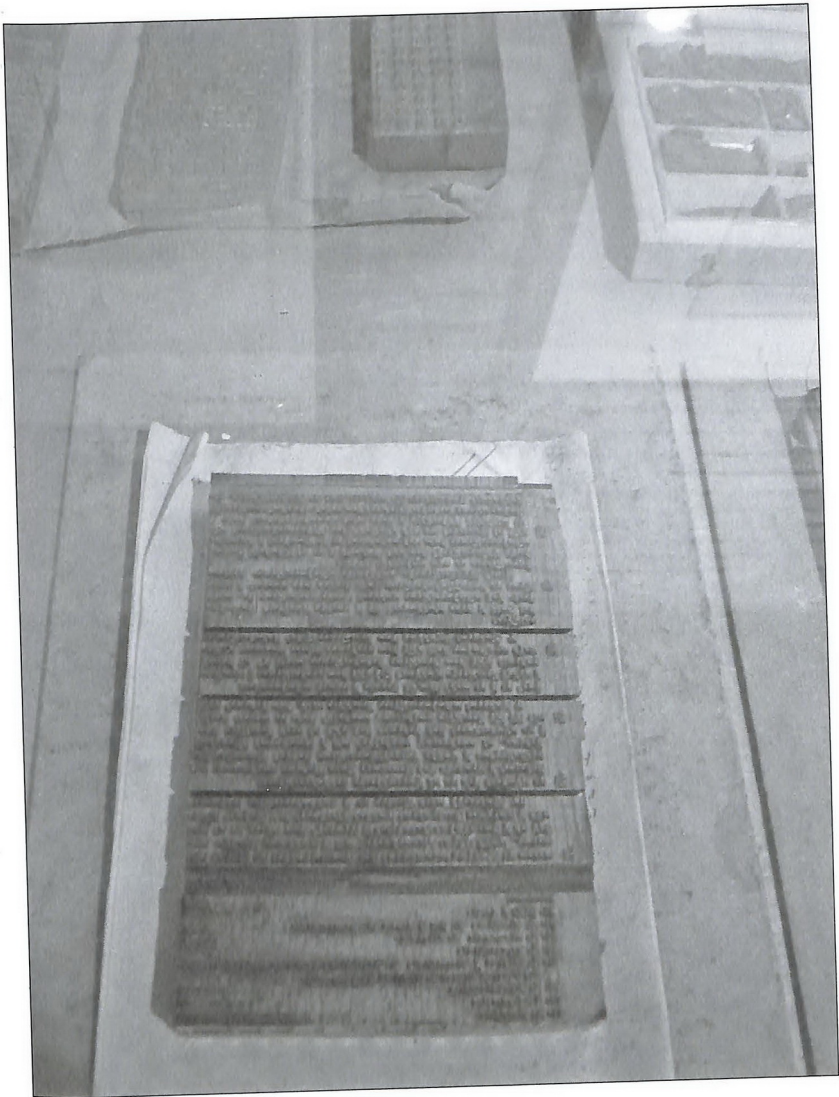
ՓՈՐԱԳՐԵԼՈՒ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

ՀԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒ ՍՏԵՂՆԱՇԱՐԸ

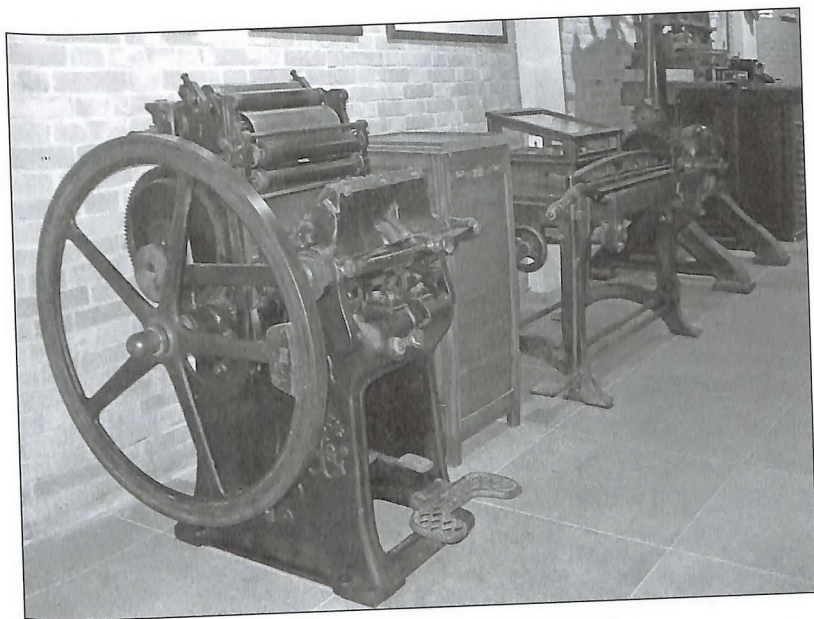
ԷԶԱԴԻՐՈՒՄԻ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

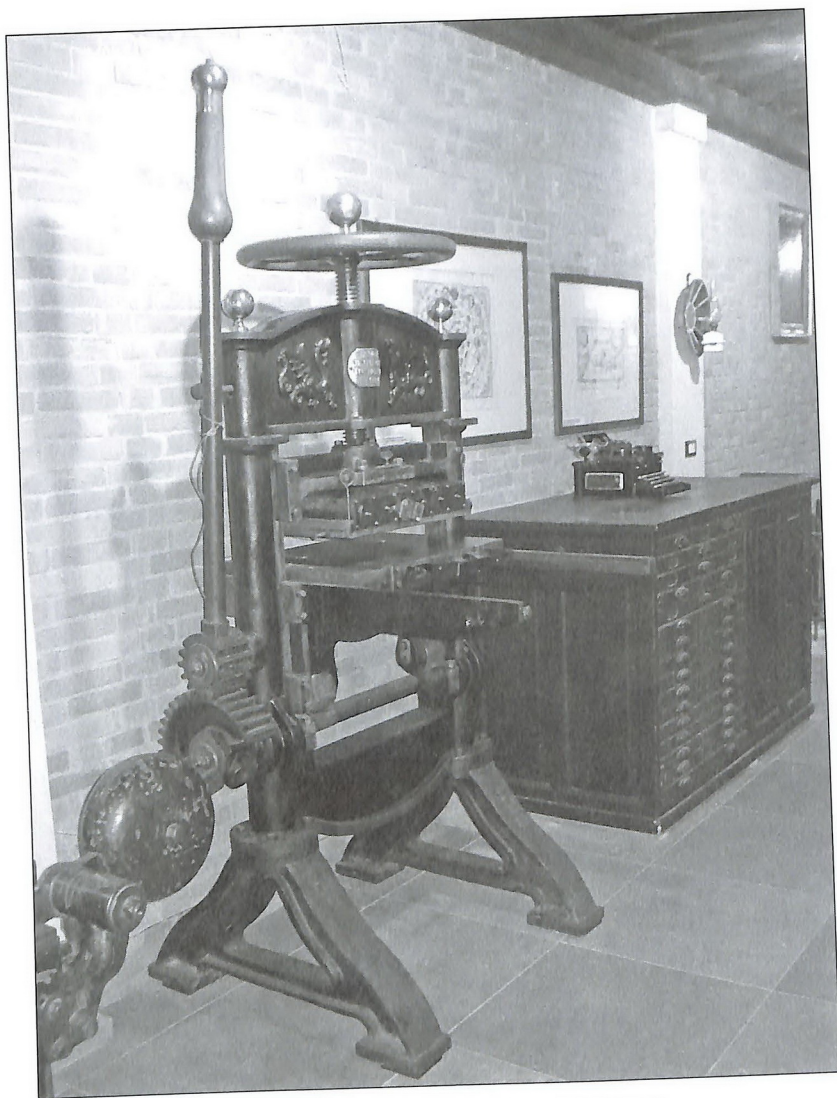
ԷԶԱԴՐՈՒԱԾ ՈՒ ԿԱՊՈՒԱԾ ԷՋ

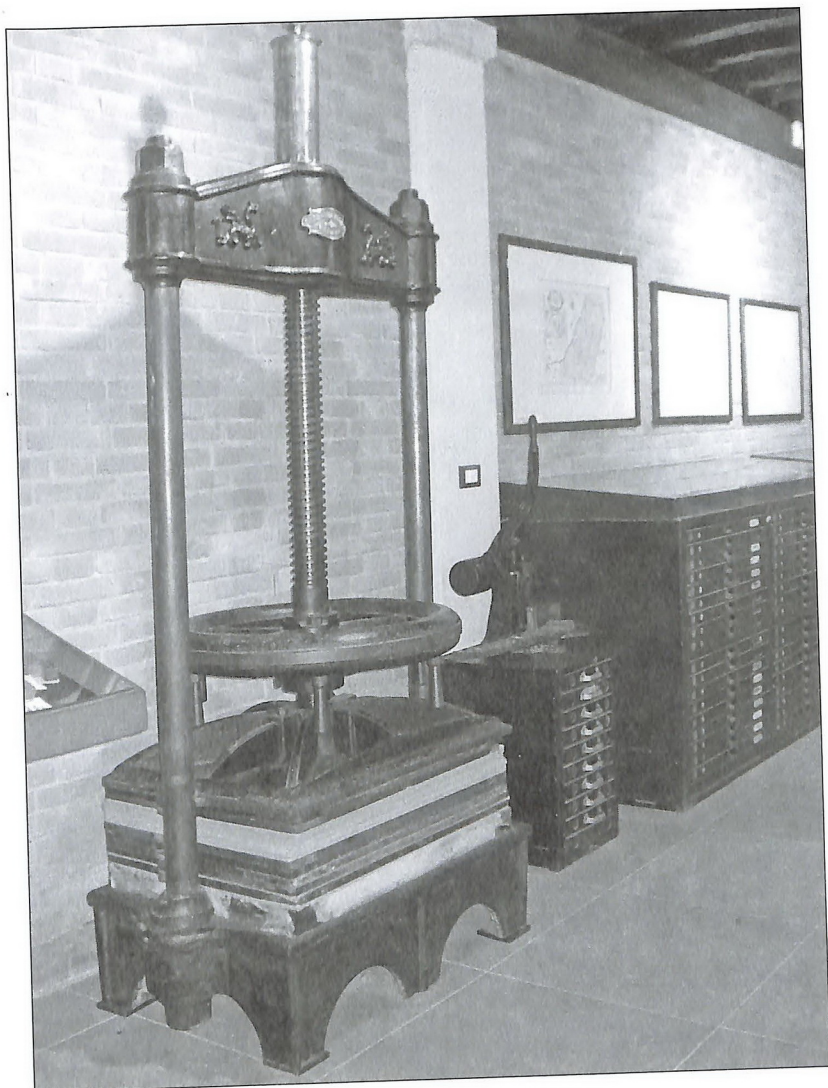
ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ԶԵՆՈՒԹԻ ՄԱՍԼԻԶ

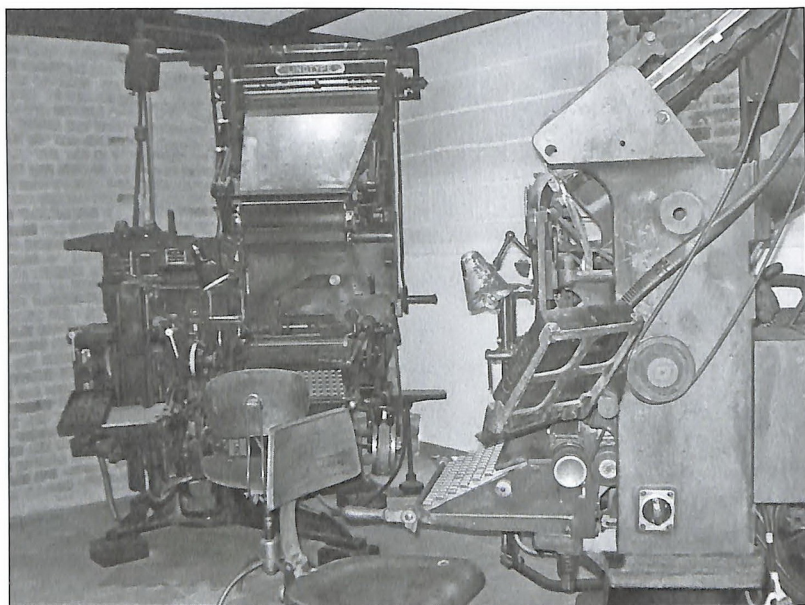
ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՄԱՄԼԻԶ ՈՏՆԱԿՈՎ

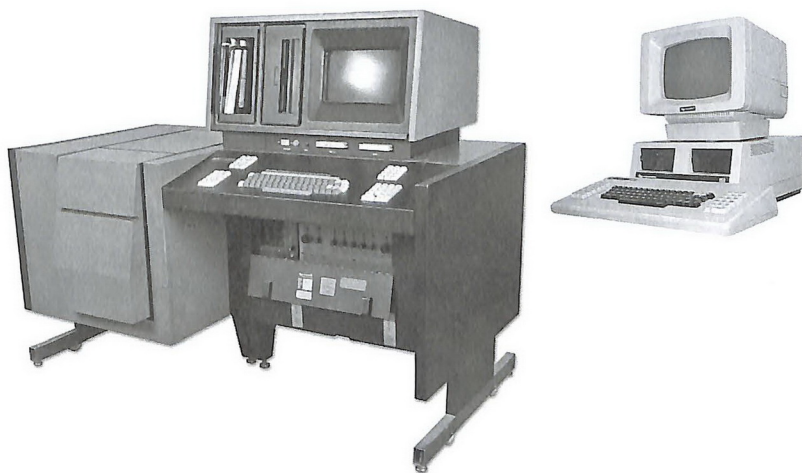
ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՈՍԿԵՆԱԽՇՈՂ, ՄԱՄԼԻԶ

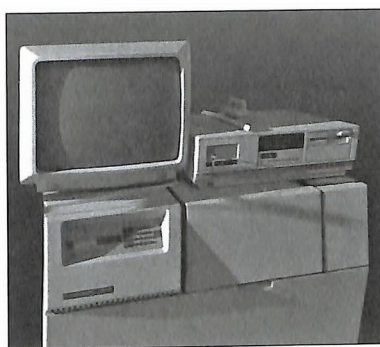
ԿԱԶՄԱՐԱՐԱԿԱՆ ՄԱՄԼԻԶ

1950 - ԼԻՆՈԹԱՅՓ ՏՊԱԳՐԻԶ

1980 - ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ԱՌԱՋԻՆ ՍԵՐՈՒՆԴԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻԶ

1990 - ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՍԵՐՈՒՆԴԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻԶ

ԽՈՒՈՒՄՆ
 ՔՐԻՍՏՈՆԷԼ
 ԿԸՆ
 Այսին իւրաքանչ իւրոց
 Լ՛Նուրց Լ՛մտոյն
 Թարգմանեցեալ Իհայրա
 պետուէ Տ՛ն Լզիւազարու
 Արքազան Լթութուղիկոսին
 Իյոհաննիսէ Արդմտէ
 Լստպագրեցեալ Իստպա
 րանի Տանն Աահրատեան
 Ի Թուին աճղ : մարտի Ժ
 Ի վէնէտիկ Վաղաքի :